

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING AXLOQIY QARASHLARI

Dadaboyeva Madina Aziz qizi

Qo‘qon universiteti talabasi

E-mail: mavludaaliyevna@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Sharq mutafakkirlari, o‘zlarining muhim falsafa va ahloqiy qarashlarini ta’riflash va tahlil qilish orqali, jamiyatlarining va madaniyatlarining asosiy qiyofalarini belgilagan. Islom falsafasi, Sharq falsafasining asosiy komponenti bo‘lib, madaniy, ijtimoiy, va dini taraqqiyotlarni o‘z ichiga oladi. Maqolada, xususan, Sharq mutafakkirlari tomonidan qo‘llanilgan etik, ma’naviyat va inson huquqlari va adolat, ijtimoiy rivojlanish va boshqalar kabi muddatli mavzular o‘rganib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: odob, axloq, barkamollik, shaxs, adolat, iqtisodiy barqarorlik, jamiyat, qadriyat, insonlararo munosabar, muloqot.

Axloq, insonning o‘zini rivojlantirish uchun muhim bo‘lgan etik qoidalarini ifodalovchi bir tuzilmadir. Axloq, insonning boshqa insonlarga qadr-qimmat bermaslik, adolat, erkinlik, muhabbat, ishonch va boshqa erkinliklarni o‘z ichiga oladi. Axloq, bir shaxsning rivojlanishiga yordam bera oladigan va uning ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashga ko‘mak beradigan majmua. Bu, boshqa insonlarga hurmat ko‘rsatish, ijtimoiy adolatga rioya qilish, xushdo‘stlik va insoniy g‘oyalar bilan tanishish, o‘z xato va kamchiliklarini qabul qilish va uning boshqalar uchun foyda olib borishni o‘z ichiga oladi.

Jamiyatda mavaffaqiyatli va barqaror munosabatlar o‘rnatish uchun axloqning ko‘p tomonlama rivojlanishi muhimdir. Sharq mutafakkirlari, axloqiy masalalarga qarashlari orqali o‘z muammolari, jamiyat va insonning ma’naviy asoslarini tushuntirganlar. Bu mutafakkirlarning bir qancha boshqa yo‘nalishlari mavjud, lekin ular o‘rtacha ravishda muhabbat, adolat, hurmat, insof, sabr, nisbatkorlik, ijtimoiy barqarorlik va boshqa axloqiy qarashlarni o‘z ichiga olgan. Misol uchun, Jaloliddin Rumiyning tasavvufiy fikrlari, insonning ilohiy muhabbat, tinchlik va boshqa insonlar bilan barqaror munosabatlarni o‘rgatishga asoslangan. Ibn Sino (Avitsenna) falsafiy fikrlari orqali insonning tibbiyot, ma’rifat, va boshqa soha bo‘yicha axloqiy qarashlarni tavsif qilgan. Bu mutafakkirlar o‘rtasida, insonning ma’naviyatiga, uning qadriyatlariga, ijtimoiy muhitiga va tabiatiga e’tibor qaratilgan axloqiy qarashlar mavjud bo‘lgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

“Sharq mutafakkirlari” O‘zbek tilida “Sharq mufassal fikr-ahllari” deb ataladi va bu atamani amaliyoti hamda fikr-mulkiydir. Ularning ichida oila, madaniyat, san’at, siyosat, din va boshqa sohalar bo‘yicha o‘ylarni ifodalashgan mashhur shaxslar mavjud. Bu orasida Al-Farabi, Ibn Sino (Avitsenna), Jaloliddin Rumi, Ibn Rushd (Averroes) kabi shaxslar kiritilishi mumkin. Sharq mutafakkirlari tarix bo‘yicha katta ahamiyatga ega bo‘lgan, ularning fikrlari g‘arb fikrlariga o‘xshash va unga qarshi bo‘lgan tartibda rivojlanib kelgan.

Ibn Sino, yoki Avitsenna sifatida mashhur bo‘lgan shoir, falsafiy va tabiiyotshunoslik sohasida katta hissa qo‘shgan shaxs bo‘lib, uning axloqiy qarashlari asosan falsafa va tibbiyotning muammolari bo‘yicha edi. Uning asosiy asarlaridan biri “Qanoon” nomli tibbiyot kitobi, bu kitobda uning falsafa va tabiiyotshunoslik bo‘yicha fikrlari ham keng o‘rnatilgan.

Al-Farabi, islom falsafasi va o‘rtacha asrlarning falsafiy o‘zaro aloqalari bo‘yicha mashhur bo‘lgan O‘rta Osiyo falsafachisi edi. Uning axloqiy qarashlari, insonning ijtimoiy muhitda yashashining, adolatli va salomat bo‘lishining muhim ahamiyatga ega bo‘lishi asosida shakllangan. Al-Farabi, «Madina al-Fadila» (Ijtimoiy sadoqat shahri) kabi ideal jamoat tasavvurlarini tavsif qilgan va ijtimoiy adolat, meros, va insonlarning bir-biriga qadr-qimmat qilishini ta’kidlagan.

Jaloliddin Rumiyaning axloqiy qarashlari, sufiylik (tasavvuf) asri, ahli-bayt to‘g‘risida e’tirof etilgan va ilohiy muhabbatning yuksak darajada bo‘lishiga qaratilgan. Uning mashhur asarlaridan biri «Masnaviy-i-Ma’navi» (Manaviyatlar mathnawiyasi), insonning ilohiy bo‘lishi, muhabbatning aqliy va ruhiy ahamiyati va insonlar orasidagi birlikka erishish mavzularini o‘z ichiga oladi.

Rumi, dunyo xayolida tark etishni, yuqori maqsadlarni qo‘ymoqni va insonlarning ruhlarini ilohiy muhabbat bilan bog‘lashni ta’lim qilgan. Uning fikrlari ko‘pgina ayollar, rang-barang, millatlar orasidagi farqliliksiz muhabbat va birlik xavfsizlik yaratishga intiladi.

Ibn Rushd, yoki Averroes sifatida ham mashhur bo‘lgan falsafiy, tabiiyotshunos va yurisprudentsiya mutafakkiri bo‘lib, uning axloqiy qarashlari ilmiy va falsafiy muammolar, hamda diniy fikrlar o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganishga asoslangan.

Uning fikrlarida, aqliy nazariya va diniy g‘oyalar o‘rtasidagi munosabatlar, tabiiyot va diniy hukmronlikning muammosi haqida tushunchalar keng va zor. Ibn Rushd, aql va tabiiyotshunoslik tomonidan birlashtirilgan, diniy dogma va aqliy fikrlarning to‘g‘risidagi munosabatlarni yangi, integrativ ko‘rsatishlari bilan mashhur bo‘lgan.

Sharq mutafakkirlarining ahloqiy qarashlari ko‘plab madaniy va diniy asoslarga asoslangan. Ularning mazmunlari odatda insoniyatning ma’naviyat va dunyoqarashiga

bag'ishlangan. Misol uchun, Islom falsafasida adolat, muhabbat, va hurmat kabi qadriy vaziyatlar keng o'rnatilgan. Bu fikrlar odatda hayotning maqsadi, insoniy faoliyatning ma'nosi va insonning jamiyat bilan murojaatini o'z ichiga oladi. Bunday ahloqiy qarashlar o'zaro hurmat, samarali hamkorlik, va o'zini boshqalar uchun foyda keltirishga asoslangan. Ahloqiy qarashlarning amaliy jihatlarini o'rganish va amalga oshirish mutaxassislik va o'z-o'zini tanishishga asoslanadi. Sharq mutafakkirlarining axloqiy qarashlari o'zaro farq qiladi, chunki har bir mamlakatning, madhabning yoki falsafaning o'ziga xos tarixi va g'oyalar tizimidagi tajribalarga asoslangan. Masalan, Islom falsafasida Al-Farabi va Avicenna adabiyotlari, Laozi va Confuciusning Farg'ona va Sharq Asiyoda ko'p o'qilgan adabiyoti, yoki Upanishadlar va Bhagavad Gita hind adabiyoti va falsafasi shuningdek farqlanadi.

Har bir filosof va o'qituvchi o'z davriga, mamlakatiga, va madhabiga asoslangan, shuning uchun ularning axloqiy qarashlari turli bo'lishi mumkin. Agar maqbul bo'lsa, men maqbulroq misollar bilan yordam bera olishim mumkin.

Al-Farabi, Islom falsafasining mashhur filosofi va o'qituvchilari orasida bo'ladi. Uning axloqiy tarbiyasi, insonlarga adolat, iqtisodiy barqarorlik, va jamiyatni saqlash asosida edi.

1. Adolat (Justice): Al-Farabi, adolatni jamiyatning barqarorligi va tinchlik uchun zarur ko'rib chiqdi. U, davlat boshqaruvining barcha tabaqalarni qondirish va huquqlarini himoya qilish bo'yicha o'z fikrlarini bayon qildi.

2. Iqtisodiy Barqarorlik (Economic Prosperity): Al-Farabi, iqtisodiy barqarorlikni o'zgargan jamiyatning tinchlik va barqarorligi uchun muhim deb hisoblagan. U, madaniy va iqtisodiy rivojlantirishni insonlarga xizmat qilishning asosiy vazifalardan biri deb ko'rsatdi.

3. Jamiyatni Saqlash (Preservation of Society): Al-Farabi, jamiyatni saqlash uchun mafkurlar va qadriyatlar tizimini muhafaza qilishni ta'kidlagan. Uning nazariyasi bo'yicha, jamiyatning tinchligi o'zgarishlarga qarshi qo'yingan mustahkam yagona qo'lda quriladi.

Al-Farobiy, uning asarlarida jamiyatni saqlash, insonlarning axloqiy taraqqiyoti va adolatning ahamiyatini o'zgartirishga qaratilgan falsafa sistemasi yaratdi. Uning adabiyotlari va o'qitishlari, sharq falsafasini tarqatib, jamiyat va inson axloqiy tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Inson falsafasi, insonlarning mavjudotlarini, maqsadlarini, va mavzularini o'rganuvchi va tahlil qiluvchi bir sohada ishlaydi. Bu falsafa, insonlarning axloqiy qarashlari va qadriyatlarini ham ko'rsatib beradi. Quyidagi, inson falsafasida chalg'itilgan axloqiy qarashlarni ifodalaydigan bir nechta umumiy mazmunlardir:

1. Adolat va Insof:

- Inson falsafasida, adolat va insafni mustahkam qilish va bu qadriyatlarga amal qilish katta ahamiyatga ega bo‘ladi. Adolat, har bir insonning barqarorlik va tinchlikni ta’minlash uchun muhimdir.

2. Hurmat va Muhabbat:

- Insonlararo hurmat va muhabbat, inson falsafasining qurilishidagi asosiy qadriyatlar hisoblanadi. Barcha insonlarga hurmat qilish va bir-birlariga muhabbat ko‘rsatish, jamiyatni tinch va barqaror qilishda muhimdir.

3. Erkinlik va O‘zgarmaslik:

- Insonlar, o‘z erkinligi va o‘zgarmasligi boyicha o‘zaro muloqotda yashaydilar. Bu qadriyatlar, insonning o‘z xususiyatlari va huquqlarini muhofaza qilishda katta ahamiyatga ega.

4. Bilim va O‘zaro Tushuncha:

- Inson falsafasida, bilimning o‘zaro tushuncha va fikrlar orqali tarqatish, tanqid qilish va yangiliklarni qabul qilishga katta e’tibor beriladi. Bu, insonning ma’lumotlanishi va ma’naviy taraqqiyoti uchun muhimdir.

5. Ehtirom va Ijtimoiy Barqarorlik:

- Insonlararo ehtirom va ijtimoiy barqarorlik, jamiyatni o‘zaro munosabatlarda kuchaytirish uchun asosiy qadriyatlar hisoblanadi. Inson falsafasida, bir-birlariga ehtirom ko‘rsatish va ijtimoiy barqarorlikni saqlash katta muhimdir.

Inson falsafasidagi axloqiy qarashlar, insonning dunyoqarashi mavjudotlarini o‘rganish va tahlil qilish, jamiyat bilan munosabatlarini shakllantirish, insonni rivojlantirish va tinchlikni ta’minlash maqsadida shakllanadi.

Jaloliddin Rumi (Mavlono Rumi), mashhur suf o‘qituvchi va shoir sifatida, axloqiy muloqot, sevgi, va ma’naviyat mavzulariga oid bir nechta zahiri gaplar qoldirgan. Uning so‘zlari insonning ruhini yoritish va yuksaltirish maqsadida yaratilgan. Quyidagi, Jaloliddin Rumiyaning bir nechta axloqiy gaplari:

1. Sevgi va Birlik:

> «Sevgi shuningdekdir: haqiqatda bor edi, nima qilishni sevgan odam ko‘pincha bor edi. Ammo, insonning sevgisi ilohiy va odamlilikni sotish uchun yuzlab joyda yonmaqda.»

2. Erkinlik va Qadriyat:

> «Erkinlik, o‘z insof va qadriyatini tushunishdir. Erkin inson o‘z odamligini tushunadi va boshqa erkaklarga hurmat ko‘rsatadi.»

3. Tinchlik va Xotirjamlik:

> «Tinchlik biror narsa yo‘qotish emas, balki boshqa narsa topishdir. Siz tanish insonlarni o‘ylab ko‘rishda tinchlik va xotirjamlikni ko‘ramiz.»

4. Yorqinlik va Ne‘matlar:

> «Yorqinlikni ko'ngillarga qo'yishda ne'matlar yorqin bo'lib, bu dunyoda qanday kamolot ekanligimizni tushunishga yetadi.»

5. O'zgarmas Sevgi:

> «Sevgi toshqinlardan qattiqroqdir, ammo uni ochib ko'rishda o'zgarmasdir. Uni yorqin kelmas va o'zgarmas, chunki u o'zgarmas qanday bo'lishi mumkin ekanini ko'rsatadi.»

Jaloliddin Rumiyning gaplari, insonning ma'naviyatiga ta'sir ko'rsatish va uning o'zini tanishga olib kelishiga yo'l qo'ymoqda. Uning so'zlarida, sevgi, tinchlik, erk, va qadriyatga e'tibor qaratiladi va insonlarni ruhini yuksaltish, o'zgarish va to'g'ri yo'lda yurishga chaqiradi.

Jaloliddin Rumiyning fikrlari axloq va ma'naviyat sohasida eng zor ko'rsatilgan yondashuvlardan biridir. Uning axloqiy qarashlari, sevgi, birlik, tinchlik, va insonlararo hurmat asosida tiklangan. Jaloliddin Rumiyning axloqiy qarashlari, insonlarni o'zaro unvon, sevgi, va barqarorlik yo'lga yo'l qo'ymoqda qo'lga kiritilgan. Uning so'zlarida, insonning yuksak tamoyillarini o'zlashtirish, bir-birlariga hurmat ko'rsatish, va sevgi orqali birlikda yashash muhim ahamiyatga ega.

Sharq mutafakkirlarining ahloqiy qarashlari ko'plab mamlakatlarda va davrlarda o'zaro farqlilik ko'rsatadi, lekin umumiy ravishda, ularning ahloqiy qarashlari quyidagi metodologiyalarga asoslanadi:

1.Dinamizm va Rivojlanish: Sharq mutafakkirlari o'z mafkurlarini va qarashlarini jamiyat va madaniyatning o'zgarishlariga mos keladigan dinamik va rivojlanuvchi tarzda shakllantirishga e'tibor berishadi. Ularning fikrlari tarixiy va zamonaviy o'zaro bog'liqlikni ko'rsatadi.

2.Taqdir va Qonun: Ko'pgina Sharq mutafakkirlari, insonning taqdiri va adolatiga e'tibor qilishni muhim deb qabul qiladi. Ularning ahloqiy qarashlari o'zaro hurmat, adolat, va tovush bo'lganlik asosida shakllanadi.

3.Ishonch va Ruhiiy Baxshish:Ko'pgina Sharq mutafakkirlari, insonlarning bir-biriga ishonch va ruhiy baxshishga ega bo'lishini, ko'ngil ochishni e'tirof etishadi. Ular, insoniy munosabatlarda adolat, samimiyat, va muhabbatni baholashadi.

4.Fikriy Azolik va O'zaro Adabiyot:Sharq mutafakkirlari, adabiyot va fikrda o'zaro azolikni qadrlaydilar. Ularning fikrlari qo'llanmalar, she'rlar, va falsafiy asarlar orqali ifodalangan bo'lib, bu adabiyot ularda qadr qilinadi.

5.Ijodiylik va San'at: Sharq mutafakkirlari ijodiylik va san'atni insoniy madaniyatning asosiy ko'rsatkichi sifatida qo'llaydilar. Ular, insonning ijodiy va estetik qobiliyatlarini qadr-qimmat qilishadi.

6.Ijtimoiy Adabiyot: Sharq mutafakkirlari ijtimoiy muammolarga yondashuv va ularning echimlarni jamlashda ijtimoiy adabiyotning roli va ahamiyatini baholashadi. Ularning fikrlari jamiyatni mustaqil, adolatli va barqaror qilishga yo'l yetkazadi.

Bu metodologiyalar umumiy mamlakatlarda ko'pgina Sharq mutafakkirlari uchun o'zaro asosiy bo'lsa-da, ularning har biri o'zining mamlakat va madaniyatiga xosliklar ko'rsatadi.

Sharq mutafakkirlarining ahloqiy qarashlari haqida o'rganilgan bir necha muhim adabiyotlar mavjud. Bu adabiyotlar, ularning fikr-ma'naviy yulduzlari, ahloqiy qarashlari, va falsafa tahlillarini o'z ichiga oladi. Quyidagi adabiyotlardan ba'zi misollar:

1. «Kitob al-Hidoya» - Al-Farobiy:

- Al-Farobiy, Islom mutafakkirlari davrida yashagan, falsafa, iqtisod, siyosat, va madaniyat sohasida mashhur bo'lgan shaxslardan biridir.

- «Kitob al-Hidoya» («Hidoya kitobi») adabiyotida uning ijtimoiy va siyosiy tafakkuri katta o'rinda.

2. «Risola dar ma'naviyot va falsafa» - Avicenna (Ibn Sino):

- Avicenna, Sharq mutafakkirlari o'rtasida mashhur o'lim va tabib edi. Uning «Risola dar ma'naviyot va falsafa» nomli adabiyoti, ma'naviyot, fikr-ma'naviy masalalar, va falsafiy tahlillarni o'z ichiga oladi.

3. «Al-Madkhal ila Asar al-Adib» - Ibn al-Muqaffa':

- Ibn al-Muqaffa', adabiyot, ijtimoiy muammolar, va qadriyatga oid fikr-ma'naviy savollarga e'tibor qaratgan. «Al-Madkhal ila Asar al-Adib» adabiyoti, uning qalam qo'llanmalari va asarlarining jamiyatga etkisi haqida ma'lumot bermoqda.

4. «Al-Fusul al-Madani» - Ibn Khaldun:

- Ibn Khaldun, ijtimoiy fanlar sohasida katta tadqiqotchilik qilgan. «Al-Fusul al-Madani» («Madaniy fasllar») adabiyoti, uning jamiyat, tarix, va madaniyatning taraqqiyoti haqida nazariy tahlillarini o'z ichiga oladi.

Bu adabiyotlar Sharq mutafakkirlarining ahloqiy qarashlarini tahlil etishda yordamchi bo'ladi va ulardan o'rganilgan fikr-ma'naviy tajribalarni tushuntirish mumkin.

MUHOKAMA

Sharq mutafakkirlarining ahloqiy qarashlari, umumiy ravishda, insoniyat, adolat, va ijtimoiy muammosizlikning o'zaro munosabatlarda muhim ahamiyatga ega. Islom falsafasida, mas'uliyat, muhabbat, va insoniyat huquqlari asosiy qadriyatlar hisoblanadi. Bu, insonlarning bir-biriga adolatli, hurmatli, va madaniy munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan o'ziga xos qarashlarni o'z ichiga oladi.

O'zbekiston, Misr, Iroq, va boshqa Sharq davlatlarida klassik Sharq mutafakkirlari, masalan, Al-Farabi, Ibn Sino, va Razi kabi shaxslar, insoniy qadriyatlarni rivojlantirish, ilm va ma'rifatning o'sishini ta'minlash, va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashtirishni ahamiyatga ega bo'lgan g'oyalarini o'z ichiga olgan.

Bu sharqiy ahloqiy qarashlar tarixiy va madaniy mamlakatlarning ijtimoiy va siyosiy taraqqiyotida katta ahamiyatga ega bo'lib, hozirgi kunda ham ularning etakchi qadriyatlarini ko'rib chiqish mumkin.

Sharq mutafakkirlarining ahloqiy qarashlari ko'p maydonlarda muhokama qilinadi. Misol uchun, Islom falsafasida adolat, muhabbat, va insoniyat huquqlari asosiy qadriyatlar hisoblanadi. Bu qarashlar, faqat diniy yo'nalishda emas, balki har bir jamiyatning barcha sohalarida muhim ahamiyatga ega.

Boshqa taraftan, shuningdek, mas'uliyat, inson huquqlari, va ijtimoiy barqarorlikning muhimligi Sharqning bir qismida keng ko'rib chiqilgan. Bu fikrlar ko'pgina sharqiy mamlakatlar tadbir qilingan davlat siyosati, madaniyati, va ijtimoiy hayoti tarkib qiladi.

Juda katta maydonlarda mavjud bo'lgan Sharq mutafakkirlarining o'zaro farq qiladigan ko'p narsalari, tarixiy va madaniy asoslari bor. Bu, mamlakatlar, falsafiy oqimlar, va ijtimoiy shart-sharoitlar orasidagi farqliliklarni tafsilotli qarashlarga olib keladi.

NATIJA

Sharq mutafakkirlarining ahloqiy qarashlari natijasida ijtimoiy adolat, insoniy qadriyatlar, va bilimning o'sishi ko'p davlatlarda ko'rib chiqilgan. Ular, insonlarning bir-biriga hurmat ko'rsatish, ilm va ma'rifatni oshirish, va ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Bu natijalar, Sharq davlatlarida madaniy va siyosiy taraqqiyotda katta rolni o'ynagan va hozir ham o'ziga xos tafsilotlarni o'z ichiga olgan bir qator qadriyat va falsafa rivojlanishining insonlar uchun muhim bo'lgan yonlari bilan bog'liq.

Sharq mutafakkirlarining ahloqiy qarashlari natijasida ko'p o'zgarishlar bo'lgan. Ular, insoniyat huquqlari, madaniy munosabatlar, va ijtimoiy barqarorlikning o'sishi uchun o'z fikrlarini, falsafiy qarashlarni takomillashtirishgan. Natijada, bu qarashlar, jamiyatlar orasida adolat va insafni o'stirish, ilm va ma'rifatni rivojlantirish, va insonlarning bir-biriga qadr-qadrlashuvini talab qilish yondashgan.

Bir necha Sharq davlatlarida shakllangan madaniy va ilmiy bozorlar, ijtimoiy barqarorlikning o'sishiga olib kelgan. Bu mutafakkirlarning fikrlari, o'zlarining davlatlarida ijtimoiy-siyosiy tizimni shakllantirishda va sa'y-harakatlarda katta o'rin tutgan. Sharq mutafakkirlarining ahloqiy qarashlari, ularning mamlakatlari ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan.

Sharq mutafakkirlarining ahloqiy qarashlari hulosasi, insoniyat, adolat, va ijtimoiy barqarorlikning o'sishi yo'lida o'zgarishlarni ko'rsatadi. Ular, insonlarning bir-biriga adolatli, hurmatli munosabat qurish, bilim va ma'rifatni rivojlantirish, va ijtimoiy taraqqiyot uchun zarur bo'lgan tizimlarni shakllantirishda muhim rol

o‘ynagan. Bu hulosalar, Sharq davlatlarining tarix va madaniyatini shakllantirishda, ularning mustaqil fikrlarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega bo‘lgan.

XULOSA

Hulosada, bu ahloqiy qarashlarning natijalari har bir Sharq davlatida o‘z xususiyatlari va tarihi mazmuni bilan ajralib turadi. Ular, g‘oya va fikrlarni o‘zlarining jamiyati, siyosiy tizimi, va madaniyatining muhitiga mos kelgan shaklda rivojlantirishganlar.

Sharq mutafakkirlarining ahloqiy qarashlari hulosasi, umumiy ravishda, insoniyatga, adolatga, va ijtimoiy barqarorlikka bo‘lgan e‘tiqodlarining o‘zgarishi va rivojlanishini ifodalaydi. Ular, insonlarning huquqlarini himoya qilish, madaniy munosabatlarni rivojlantirish, va ijtimoiy adolatni o‘stirishga qaratilgan. Bu hulosasi, Sharq davlatlarining ijtimoiy, siyosiy, va madaniy hayotlarida o‘zgarishlarni olib kelganligini va mutafakkirlarning fikr-mullarini amaliyotga tatbiq etishga intiladi.

Kengroq hulosasi sifatida, Sharq mutafakkirlarining ahloqiy qarashlari, ijtimoiy va madaniy taraqqiyotlarining o‘sishi, va insoniyatga qaratilgan e‘tiqodlarining o‘zgarishlarini kengroq qabul qilish yuzaga kelayapti. Ular, inson huquqlarini himoya qilish, adolat va insafni o‘stirish, va ilm-fan sohasidagi rivojlanishni muhim hisoblaydilar. Kengroq hulosasi, bu mutafakkirlarning o‘z fikrlarini amaliyotda muvaffaqiyatli tatbiq etilgan holda ko‘plab sohalarida rivojlanishini tasdiqlayadi, shu jumladan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, va madaniy sohalarda.

Xulosasi, Sharq mutafakkirlarining ahloqiy qarashlari o‘zgarayotgan dunyoda insoniyat va madaniyatning rivojlanishiga katta ta‘sir ko‘rsatib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. R. Mavlonova, O. To‘raeva “Pedagogika”, “O‘qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, T-2018.
2. Abu Nasr Forobiy “Fozil odamlar shahri”, Yangi asr avlodi, T-2018.
3. Kaykovus “Qobusnoma”, “O‘qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, T-2018.
4. B. Abdullayeva, A. Xoliqov, D. Farsaxonova va b. “Umumiy pedagogika” “Innovatsiya-Ziyo” MCHJ matbaa bo‘limi, T-2021.
5. Shahnoza, I., & Ikromjonovna, J. S. (2023). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dunyoqarashini shakllantirishda ertaklarning o‘rni. Qo‘qon universiteti xabarnomasi, 806-808.
6. Ikromjonovna, J. S. (2023). Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida joriy etilgan yangi darsliklarning afzallik jihatlari. Qo‘qon universiteti xabarnomasi, 661-663.
7. Ikromjonovna, J. S. (2023). Boshlang‘ich sinflarga ta‘lim berish jarayonida zamonaviy metod va vositalarning ahamiyati. Qo‘qon universiteti xabarnomasi, 581-583.

8. Ikromjonovna, J. S. (2023). The role of folk tales and epic motives in the poetry of Usman Azim. Open Access Repository, 9(4), 545-548.
9. Ikromjonovna, J. S. (2023). Peyzajning ijtimoiy-psixologik motivni anglatishdagi oʻrni. Qoʻqon universiteti xabarnomasi, 1, 97-99.
10. Jumanova, S. B. (2022). Boshlangʻich sinf oʻquvchisining ona tili va oʻqish savodxonligi darslari orqali milliy qadriyatlarimizni oʻrganishning samarali omillari. Results of National Scientific Research International Journal, 1(9), 311-321.
11. Jumanova, S. (2022). Landscape in Usmon Azim" Bakhshiyona". European journal of innovation in nonformal education, 2(4), 169-172.
12. Jumanova, S. (2023). Autumn motif in the poetry of Usman Azim. Scientific Journal of the Fergana State University, 28(2),
13. S Jumanova. Boshlangʻich sinf ona tili va oʻqish savodxonligi darslari orqali dunyoviy bilimlarni egallashda oʻzbek xalqining qadriyatlarimizning oʻrni. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida universal taʼlim faoliyatini.2023
14. <https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/press-releases/ozbekistondagi-talim-sifatini-oshirishimkoniyatlari>
15. <https://kun.uz/uz/news/2020/04/19/ozbekistonda-talim-sifatini-oshirishga-nimalar-tosiq-bolmoqdatahliliy-suhbat>